

Тетяна Іваніцька

Мій дідусь був

польським переселенцем

На реальних подіях

---

*Книга – лауреат літературного конкурсу
видавництва «Смолоскип»*

Дніпро · ЛІРА · 2020

УДК 821.161.2'06-94

I 19

Іваніцька Т. І.

I 19 Мій дідусь був польським переселенцем. – Дніпро : ЛІРА, 2020. – 168 с.

ISBN 978-966-981-377-0

«Мій дідусь був польським переселенцем» – художній твір з елементами документалістики, написаний на основі реальних подій. Містить дві сюжетні лінії – сучасну та історичну. Перша частина – жива розповідь про пошуки забутого родинного села. Друга – «сюжет у сюжеті» – оповідь про примусову депортацію сім'ї Копалецьких під час Польсько-Українського переселення 1944–1946 років. Дві історії абсолютно незалежні, але тісно переплітаються одна з одною, що додає тексту особливої експресії.

ISBN 978-966-981-377-0

© Іваніцька Т. І., 2020

© ЛІРА, 2020

••• На поклик предків – з любов'ю і болем

Історія – найдивніша із наук. То її «пишуть переможці», то перетворюють на ідеологічне знаряддя, то взагалі прагнуть відсунути на маргінес. Але для письменника вона була і залишається невичерпним джерелом тем, ідей та сюжетів. Ще Дюма-батько ніби жартома зауважив, що реальна історична подія для нього – наче кохана жінка, яка за сприятливих умов неодмінно народить чудову дитину. Тобто, цікавий і якісний художній твір.

Але є ще інша історія – жива, яка часто різниться з офіційними документами та усталеними формулюваннями. Спогади, розповіді, письмові та усні мемуари – те, без чого неможливо різнобічно вивчити минуле. І письменникові опрацьовувати такий матеріал ще цікавіше, адже тут в його роботу додається дослідницький, майже детективний елемент. Та й писати можна, вдало переплітаючи жанри – так, що й одразу збагнути важко, що маємо у висліді – документалістику, есеїстику чи белетристику. Але в цьому, як кажуть, і вся родзинка – адже

читачі чи не найбільше потребують вірогідності. Себто, правди, як би патетично це слово зараз не звучало.

Саме так, на межі жанрів і написала молода й талановита письменниця Тетяна Іваніцька свій роман «Мій дідусь був польським переселенцем», який здобув одну з найпрестижніших в Україні літературних відзнак – ІV премію в номінації «Проза» конкурсу видавництва «Смолоки».

У творі переплітаються дві сюжетні лінії – сучасна й історична. Перша – жива, позначена елементами репортажності, оповідь від першої особи про пошуки родинного первня¹ – територіального й духовного. Тут чітко проглядається відгомін жанру роуд муві, де тривають мандрівки і спілкування з яскравими й упізнаними персонажами на території нашої країни і сусідньої Польщі. Друга складова твору – «сюжет в сюжеті» – цілком художня розповідь про примусове переселення українців Надсяння, осмислена і виписана на прикладі конкретної родини Копалецьких. Загалом роман сприймається як дуже цілісний, експресивний і, я би сказав, кінематографічний твір – із розряду тих, які зараз є популярними в європейських літературах.

Я не хочу бути спойлером у цій короткій передмові, лише зазначу, що найбільше вразило мене як читача. Це дві емоції, якими просякнуте кожне слово, ба, кожна літера – любов і біль. А це і є ознакою талановитості, як говорив колись Григор Тютюнник. Окремі сцени виписані настільки глибоко і чуттєво, що навіть у мене, чоловіка з непростим бекграундом, зволожувались очі. Постійно «іти на поклик предків», читаючи їхні містичні знаки, надіслані з інших світів – таке близьке для мене відчуття!

¹ Первень – першооснова, першоелемент чого-небудь.

І ще зверну увагу на сміливість авторки, яка тут безумовно має місце. Адже теми паціфікації, перебігу операції «Вісла», волинського конфлікту та інших українсько-польських непорозумінь і протистоянь не-далекоглядні політики (а з ними – і не надто совісні історики) намагаються відсунути й завуалювати як «незручні». Але коли центром цього світу є людина-особистість і її доля, на це зважати не варто. Так і вчинила Тетяна Іваніцька, і ми маємо тепер це хороше видання, яке безперечно знайде свого вдумливого і вдячного читача.

Тож щиро зичу і книзі, й авторці високого лету і нових висот!

*Сергій ПАНТЮК,
письменник*

••• Слухачка відлунь

Історія на перетині минувшини і сьогодення, із маршрутами на мус «звідти» і з охотою «туди» та спільним знаменником – не відболіло.

«Мій дідусь був польським переселенцем» – це головню класична розповідь-розвідка про повернення до витоків, щемку мандрівку до земель своїх предків і старанну спробу, нашорошивши вуха, підслухати відлуння далеких розмов, у яких нерідко приглушуються первинні слова. Примруживши очі, авторка силкується крадькома розгледіти силуети людей свого коліна, уявити побутові мізансцени попри пелену років.

У порівняно невеликому текстовому обсязі зіткнуто розмаїті натяки про погляди на трагедію переселення й розпоршення лемків. На прикрість, нині осмисленням питання про цю субетнічну чи то етнічну групу займаються лише одиниці, так би мовити, «останні з могікан». Тому применшити значущість книжки, язик не повернеться. Так, вона первинно не про кричущий вияв себе як претензійної авторки, але про сповідь, цікавість та обов'язок, про намагання бути дотульною до трепету сімейного осердя. Тут важливіше «про що» і «для чого», ніж роздмухане «як»...

І нехай це лише пазлик із роздробленого панорамного полотна лемківської культури, втім, завдяки ньому ми почасті ладні почути про фольклор, який роками затулявся прецупким рядом, рядом, котре поволі стягує письменниця, щоби говір та традиції дорогих їй людей, не канули в Лету дочиста. І певен, з такими зусиллями не кане! Не дадуть!

*Юрій ВІТЯК,
поет, перекладач*

*Історія – це не лише факти та події.
Історія – це біль у серці.
І ми заново відтворюємо її, доки вміємо поміщати
чуже горе у власному серці...*

Джуліус Лестер

*Я знайду.
Я знайду свій шлях додому,
Хоч важко буде йти крізь спогадів шалену втому.
Там буде затишно і світло.
Птахи в долонях.
Неначе в сні.
Мене чекає шлях до дому...*

Джамала «Шлях додому» (2015)

••• Слово від авторки

Найсильніша історія – це той випадок, коли правда є найсильнішою за все, що може породити ува...

Newsweek

У мене немає освіти історикіні, і я ніколи не помагаюся в літературі за першість серед письменників мого покоління. Я – походжу із провінційного галицького містечка і, незважаючи на швидкоплинний процес глобалізації, не переверну світ з ніг на голову. Одначе щиро переконана, що маю моральну місію, яку зобов'язана виконати, – розповісти світу історію одного з найдорожчих мені чоловіків – мого дідуся – Івана Копалецького.

Він був депортований з родиною у сорокових роках минулого століття під час переселення українців з Польщі до УРСР, заключним акордом якого стала операція «Вісла». Під час декількох років цієї насильницької акції було депортовано близько півмільйона етнічних українців з Лемківщини, Підляшшя, Надсяння і Холмщини на територію сучасної України.

Чи не в кожному селі на Заході нашої держави зараз можна знайти свідка переселення з території Польщі до УРСР. І хоча більшість із цих людей уже обзавелися внуками та правнуками, хтось із них досі живе у старих хатах,

які їм дали у радянській Україні. У деякого в домівках ще залишилися речі, які під час переселення вдалося схопити з собою у далеку і важку дорогу. І коли вони, свідки цих подій, згадують депортацію, у них тремтить голос, а очі наповнюються слізьми.

Вирвані з коренем. Кинуті під голе небо.

Мій дідусь також пережив неймовірні випробування долі, бувши чужим на межі різних світів. Рай, з якого його виселили, – село Кописно під Перемишлем (територія Надсяння), а нова, порожня сторінка життя – село Підлісся Бучацького району Тернопільської області.

Роки мчать невпинно, змінюються держави, можливості, історія переписується під переможців. Однак залишається один вічний скарб – люди з їхніми зворушливими, радісними, гіркими та подекуди щемкими долями.

Якось ми з рідними затіяли авантюру – спакували наплічники й вирушили шукати родинне гніздо покійного дідуся. Хто ж знав того гарячого літнього дня, що ця витівка трансформується в цілу пригоду, наповнену пошуком глибинного сакрального зв'язку поколінь. І тепер я щоразу з трепетом розповідаю про цю подорож і так само зі сльозами на очах пишу ці рядки.

Ця книга розповідає про певний історичний період, окремих людей та їхній суб'єктивний погляд на події навколо. Я не маю наміру в точності відтворити всі хронологічні дати, а хочу лише донести до сердець читачів тужливу пісню людей, яких раптом вигнали з рідного дому, вишпурнули, немов бур'ян, та зробили ворогами між своїми та чужими.

Книга сформована винятково зі спогадів очевидців подій, без дотримання чіткої історичної хронології,

переплетена численними розповідями переселенців. Її варто сприймати як художній твір, написаний на основі реальних подій, а не документальну роботу. Велику трагедію народу потрібно відчутти та зрозуміти. А що допоможе пізнати подію більш трепетно, аніж художнє слово? Тому лепта історичних подій у цій книзі, за авторським задумом, модифікована, імена героїв частково змінені або вигадані.

Звичайно, матеріали, які нам вдалося знайти, не є чимось глобальним у масі даних, які вже опубліковані про ті події. Це малесенька піщинка в океані людської пам'яті. Однак цим я можу віддячити моєму доброму дідусеві, який так і не зміг повернутися на землю, з якої проросло коріння його роду.

Дві сюжетні лінії. Дві незалежні й водночас неймовірно пов'язані історії різницею майже у століття. Трапилися вони не заплановано і навіть не випадково. Все просто! Як колись писав Ейнштейн: «За допомогою збігів Бог зберігає анонімність!» У цій книзі історіям судилося перетнутися завдяки Божому помислу.

Випускаю книгу з рук, немов пташку у вільний політ, з надією на розуміння, відкритість і щирість тих, до кого вона прилетить.

Зрозуміло, що я не зроблю чогось надзвичайного, але моя найбільша мрія здійсниться, якщо внутрішній світ хоча б одного читача сколихнеться від історій, що тут уміщені...

Ми люди доти, доки можемо відчувати.

Доки можемо любити.

Натхненного читання, Люди!

Щиро – авторка!

Родина Копалецьких
Зліва направо верхній ряд: Йосиф, Ірина, Іван
Нижній ряд: Михайло, Дарина, Роман, Анастасія

••• Розділ 1

Сімейне застілля під час Святого вечора добігло кінця. Чоловік із жінкою поралися на кухні,мили посуд і допомагали по господарству свекрусі та свекру. Діти розійшлися по кімнатах, аби помолитися у ніч перед Різдрвом.

Святий вечір у селі Кописно завжди зустрічали особливо тепло та щиро. Сакральні обряди цього свята передавали з покоління в покоління, дотримувалися всякого ритуалу та ревно вірили кожній прикметі. Готували запашну кутю з пшениці, меду, маку та подрібнених горіхів, запалювали різдвяну свічу, молилися, накривали стіл із дванадцятьма стравами, на ньому ж по кутах розставляли часник та пшеницю, підлогу встеляли сіном із горіхами, яблуками та іншими гостинцями для дітей, плели павука¹, а в кут світлиці ставили красивого житнього дідуха. Співали пісень, славлячи Ісуса, віншували, раділи.

Цього вечора в родині діда Павла було сумно. Під час вечері згасла свіча за столом. За древніми повір'ями, це було звісткою смерті в сім'ї, яка мала трапитись протягом року.

¹ Павук – традиційна ажурна солом'яна прикраса оселі, сакральний оберіг, символ Всесвіту. Обрядова різдвяна символіка на Лемківщині.

– Мамо, та годі плакати, – мовив Михайло, молодий широкоплечий мужчина.

– А й справді. Ці всі ваші забобони – в то вже ніхто не йме віри. Богу треба вірити, мамо. Богу. Чи не чули, що священник на проповідях говорить? Забобони, різні прикмети та передбачення – то від нечистого! – підтримувала чоловіка його дружина – молода та вродлива Настя, перша хазяйка на селі.

– Йой, діточки, та ше ніколи свічка не обманювала. Два роки тому, перед тим, як баба Текля, Царство їй небесне, упокоїлася в Бозі, свічечка тоже загасла. Йой, біда буде, біда, – заливалася слізьми старенька Михайлина.

Дід Павло тихо сидів біля печі та курич льюльку. Він був побожним чоловіком, ходив до церкви, знав, що все в руках Бога, тому на забобони Михайлини ніколи не зважав.

– Та годі вам, баламути. Святий вечір надворі, а ви гнівите Бога, – бурмотів Павло.

В кімнаті затихло. Слова старшого в сім'ї були тут законом. Тому всі продовжили поратися мовчки. Лише самотнє виття собаки доносилося знадвору, наповнюючи кімнату моторошним монотонним звуком.

– О Боже правий, а то чого той пес на вулиці так вие? Діти пішли би трохи відпочити, а воно не вгломониться. Тож не наш пес Огонек заводить, а чужий собака. Навіть кіт Васька, все такий герой до тих псів, а зара сидить у куті й лякається, – мовила Настя, – Михайлику, може, прожени того бродягу.

– Михайле, принеси мені того собаку сюди, – гримнув дід Павло.

– Тату, та нашо вам зара того пса в хаті? Щось таке просите.

– Я сказав, неси.

Михайло заніс до будинку бродягу, який, напевне, заблукав біля їхнього двору. Дід Павло накидав у миску декілька ложок куті, дав волоцюзі. Ще з давніх віків вважалося, що на Святвечір обов'язково потрібно добре нагодувати тварин, які поруч дому. Собака поїв, умостився біля печі та ще й так, наче в себе вдома.

– І що ти теперка з нев будеш робити? – запитала Михайлина.

– Ми до свят хату прибрали, а воно тут зара наслідити, – не вгамовувалася Настя.

– Дай мені ножиці, – відсахнувся від розмови Павло.

Баба Михайлина звела здивовано сиві брови, але послухала чоловіка й дістала з-за печі великі ножиці. Той узяв їх і двома сильними рухами обрізав собаці кігті на передніх лапах, потім підійшов до дверей і випустив пса на вулицю.

– І нашо ти то зробив? Таке шось дурне витворяєш! Та ще й Святий вечір на дворі, а ти грішиш і псу кігті обрізаєш. Подурів чи шо? Та бійся Бога! – розплакалася Михайлина.

– Точно подурів, – підтримав Михайло.

– Завтра побачиш, нашо то було, – буркнув Павло, заку- рив знову люльку і сів біля вікна, задивившись у глуху ніч.

Із самого ранку на Різдво завжди тихе і спокійне село Кописно облетіла дивна новина: у бабки Палагни, яку неодноразово помічали за магією та ворожінням, на ранок були обрубані всі пальці на руках.

– Тату, ви чули, шо сталося з бабою Палагною? – забіг до кімнати наляканий Михайло.

– Та чув, сину... Чув...

Павло важко підвівся з-за столу, підійшов до ікони в куті кімнати, перехрестився, поцілував потьмяніле зображення Божої Матері, глянув у вікно і важко мовив:

– Видно, святі покинули це село, раз відьми мають силу перевертатися в Божі створіння у ніч на Різдво. Це невідана біда для нас і кара Господня. Як говорили за моєї молодості старі люди, буде шось дуже погане. Як не лихо від природи, то люди зла принесут.

– Та шо ти мелеш, старий пройдисвіте, – знову розплакалася зморена Михайлина, – ніби набожний хлоп, а в таке віриш. Учора мені казав, шо свіча – то не знак, а сьогодні про перевертнів говориш. Та ще й у селі всі до церкви ходять, моляться. Нема в нас чорних відьом! Палагна тільки віск виливала й обкурювала зіллям. Ворожити – то таке, а от за чорною магією ше нікого не здибали.

– Та дав би Бог, щоб ти, стара, мала рацію. Але чує моє серце шось дуже лихе. Але вже з ним, – відмахнувся старий і злегка гукнув внуків:

– Йосифе, Іванку, Марічко, ви оділися вже до церкви? То ж різдвяна відправа – негоже запізнюватися.

Та на серці у всіх засіявся неспокій.

Боже, що ж то коїться?

Ти ще тут?

••• Розділ 2

– Мам, промайнув перший тиждень літа, у нас трьох є закордонні паспорти з дійсними візами, у тебе – невикористаних два тижні відпустки. Як ти думаєш, на що я натякаю?

Спекотне сонячне проміння танцювало на стінах квартири. Здушливий липень втомлював з кожним днем. Так хотілося захватися від усіх, зібрати наплічник і чкурнути світ за очі.

Останніми роками у нашій сім'ї склалася добра традиція: щоліта мандрувати та відкривати для себе якусь нову країну. Ми знайомимося з казковим світом навколо нас, захоплюємося ним і з новим досвідом та жменею емоцій повертаємося додому. Бо ж, як казав Кузьма Скрябін: «Яка різниця, скільки років твоїм кедам, якщо ти гуляєш у них по Парижу». Зазвичай, із правильним підходом такий активний відпочинок фінансово був рівноцінний з відпусткою, для прикладу, в Одесі. Ось і цього теплого, атмосферного літа захотілося помандрувати туди, де відпочине душа, і, звісно, відкрити для себе нові горизонти цього прекрасного світу.

– Обов'язково потрібно кудись поїхати. Але в тата закінчилася віза, – промовила мама.

– То, може, все-таки втриьох? – запитав брат.

– Так, хоча б кудись недалеко, – продовжувала я. – Просто, щоб сісти посеред ночі в авто, ввімкнути улюблені треки і прямувати пустими магістралями.

– Ну, гаразд. Взагалі-то вже давно у мене була одна мрія. Я дуже хочу відвідати село, в якому народився і виріс ваш дідусь. Колись воно було розташоване на території України. Під час переселення українців з Польщі до УРСР, що передувало операції «Вісла», всіх жителів було примусово виселено, а землі перейшли до складу Польщі. Кописно, село нашої рідні, депортували переважно на територію Тернопілля.

– Я чомусь був переконаний, що його переселили в період «Вісли».

– Це в нас так у побуті зазвичай говорять. Це були різні депортації, з суттєвими відмінностями та етапами, але через призму років якось уже так повелося говорити, що всі ті, хто постраждали під час цих акцій, – переселенці під час операції «Вісла». Ба більше, наші люди любили узагальнювати і розповідати, що всі вони – лемки, хоча постраждало значно більше регіонів, в тому числі Надсяння, Холмщина та Підляшшя.

– А чому так? – запитав брат.

– Просто переселенців колись відверто зневажали. Місцеві жителі тих регіонів, куди їх привезли, не хотіли розуміти всієї ситуації. Бачили, що людей заселяють у хати на краю міста, де колись жили їхні товариші, рідні, друзі. Сердилися на них. Тому про цю трагедію переселенці говорили зазвичай пошепки, допоки Україна не здобула незалежність.